Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Demografske i etničke promjene u Bosni i Hercegovini od 2013. do 2024. godine: Demografske

Pejanović, Mirko Husić-Mehmedović, Melika

2025

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/833

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

https://bastina.anubih.ba/

DOI: 10.5644/PI2025.219.07

DEMOGRAFSKE PROMJENE U IZRAZITO NERAZVIJENIM OPĆINAMA U BOSNI I HERCEGOVINI FORMIRANIM DEJTONSKIM MIROVNIM SPORAZUMOM

Mirko Pejanović[*], *Amer Osmić*[**]

Sažetak

Kontinuirane negativne demografske promjene u općinama formiranim Dejtonskim mirovnim sporazumom, predstavljaju značajan problem i izazov za socioekonomski razvoj Bosne i Hercegovine. Izrazito nerazvijene općine u Bosni i Hercegovini suočavaju se s konstantnim smanjenjem broja stanovnika, posebno radno sposobnog stanovništva, što značajno doprinosi nerazvijenosti i povećanju socijalnih, demografskih i ekonomskih problema. Predmet istraživanja ovog rada su demografske promjene, uključujući migracijske tokove, prirodni priraštaj i socioekonomski status stanovništva u 28 općina definiranih kao izrazito nerazvijene prema ekonomsko socijalnim pokazateljima, a koje su formirane kao rezultat administrativnih promjena nakon Dejtonskog sporazuma. Generalna hipoteza rada počiva na pretpostavci da su demografske promjene u izrazito nerazvijenim općinama uzrokovane kombinacijom faktora, uključujući ekonomske poteškoće, nedostatak infrastrukture i prilika za zapošljavanje, te lošu perspektivu za mlade generacije, rezultirale iseljavanjem i negativnim prirodnim priraštajem. Istraživanje je temeljeno na kvantitativnom pristupu uz elemente kvalitativnog istraživačkog pristupa analize demografskih podataka, uključujući statističke izvore poput popisa stanovništva i podataka Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine kao i zavoda za statistiku oba entiteta. Rezultati istraživanja pokazuju da izrazito nerazvijene opštine, formirane nakon Dejtonskog sporazuma, bilježe značajno smanjenje stanovništva. Ključni faktori koji utiču na negativan trend prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva dominantno se odnose na kontinuirano loše socio-ekonomske prilike u opštinama, uz nedostatak infrastrukture i slab razvoj lokalne privrede, što stvara začarani krug demografske i ekonomske stagnacije. Značajna demografska

[*] Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, mpejanovic@anubih.ba
[**] Univerzitet u Sarajevu – Fakultet političkih nauka, amer.osmic@fpn.unsa.ba

kriza u izrazito nerazvijenim opštinama određuje njihovu budućnost kao nenaseljena područja, što naglašava potrebu za hitnim i dugoročnim pristupom u politici primarno ruralnog razvoja i jačanju lokalnih zajednica da bi područja koja su administrativno rekonstruirana, u cilju postizanja mira, imala priliku opstati u bliskoj budućnosti.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, demografija, depopulacija, izrazito nerazvijene općine, prirodni priraštaj, migracije

Uvod

Lokalna samouprava podrazumijeva pravo i osposobljenost lokalnih vlasti da, u granicama zakona, regulišu i rukovode znatnim dijelom javnih poslova koji su od neposrednog životnog interesa za stanovništvo lokalnih zajednica (Evropska povelja o lokalnoj samoupravi, 1985). „Čovjek kao individua zadovoljava potrebe za život i rad u svojoj lokalnoj zajednici. U sociološkom određenju ljudskih potreba, kao primarne potrebe u lokalnoj zajednici, javljaju se stanovanje i uređenje naselja, rad i privređivanje za ekonomsku egzistenciju, snabdijevanje vodom i energentima, odvođenje otpadnih voda, lokalni saobraćaj, komunalne djelatnosti, komunalna infrastruktura, uslužne djelatnosti, odgoj i obrazovanje djece, zdravstvena zaštita, kultura, fizička kultura, informisanje, zaštita čovjekove okoline i sigurnost života i imovine“ Pejanović, 2015: 29). Lokalna zajednica u statusu subjekta lokalne samouprave ima jasno određen prostorni obuhvat kao teritorijalni element samoupravnosti (Pejanović, 2015). Racionalna teritorijalna organizacija lokalne samouprave je važna pretpostavka uspješnog ostvarivanja društvene uloge lokalnih samouprava, kao i ukupnog ekonomskog i socijalnog razvoja lokalnih zajednica. Zasniva se na uvažavanju prirodno-geografskih, saobraćajnih, demografskih, ekonomskih, infrastrukturnih i drugih relevantnih kriterija prilikom uspostavljanja jedinica lokalne samouprave na prostoru jedne ili više povezanih lokalnih zajednica. Većina evropskih zemalja su u 60-im godinama XX stoljeća, u procesu reforme lokalne samouprave izvele i reformu teritorijalne organizacije. Reforma teritorijalne organizacije lokalne samouprave izvedena je na način da su ujedinjavanjem malih i ekonomski neodrživih lokalnih zajednica stvorene demografski, ekonomski i prostorno veće jedinice lokalne samouprave koje imaju kapacitete da se razvijaju i ostvaruju svoju društveno-političku ulogu.

Bosna i Hercegovina je u periodu socijalističkog razvoja imala više promjena teritorijalno-administrativnog uređenja. Posebno česte su bile promjene teritorijalnog uređenja lokalne samouprave. Zakonom o podjeli teritorije

Narodne Republike Bosne i Hercegovine iz 1952. godine, Bosna i Hercegovina je bila administrativno podijeljena na 66 srezova, pet gradova i 418 opština, od kojih je 53 imalo status opština gradskog karaktera. Donošenjem Opšteg zakona o uređenju opština i srezova 1955. godine, opština je utemeljena kao osnovna samoupravna, društveno-ekonomska i politička zajednica u kojoj društvene poslove obavljaju neposredno sami građani. Time je počela faza izgradnje novog komunalnog sistema u kome opština nije samo politički, nego i socijalno-ekonomski subjekt i osnovna društveno-ekonomska zajednica. Prema ovom konceptu, srez je predstavljao političko-upravnu zajednicu više opština. Promjena statusa i društveno-političke uloge opštine zahtijevala je i promjenu opština u njihovoj teritorijalnoj, ekonomskoj i socijalnoj strukturi. Kako bi mogle ostvarivati svoju funkciju, opštine su se morale reorganizovati kao zaokružene teritorijalne i ekonomske cjeline. Zbog toga je došlo do značajnih promjena u teritorijalnoj organizaciji opština (Pejanović, 2015). U periodu od 1955. do 1960. godine provedena je nova teritorijalna reorganizacija opština i srezova u Bosni i Hercegovini. Bosna i Hercegovina je 1959. godine imala 134 opštine, a do 1961. godine broj opština je smanjen na 122. Srezovi su ukinuti 1967. godine. Do 1992. godine Bosna i Hercegovina je imala teritorijalnu organizaciju lokalne samouprave sa 109 opština. Grad Sarajevo je imao poseban društveno-politički status sa 10 opština u svom sastavu. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, opštine u Bosni i Hercegovini su imale u prosjeku 45.000 stanovnika (Pejanović, 2015). Na osnovu navedene teritorijalne organizacije opštine u Bosni i Hercegovini su dominantno imale pozitivne demografske, ekonomske i druge pretpostavke za uspješan ekonomsko-socijalni razvoj. Reforme teritorijalne organizacije lokalne samouprave u vremenu socijalističkog razvoja su bile rezultat evolutivnog i prirodnog razvoja lokalne zajednice. Zasnivale su se na racionalnim kriterijima i bile su odraz društveno-ekonomskih promjena i potreba stvaranja boljih institucionalnih uslova lokalnog ekonomskog i socijalnog razvoja.

Općim okvirnim sporazumom za mir, u Bosni i Hercegovini iz 1995. godine uspostavljeno je novo administrativno-teritorijalno uređenje Bosne i Hercegovine. Dejtonskim mirom definirano je da su lokalne samouprave u nadležnosti entiteta, a entitetskim zakonima o teritorijalnoj organizaciji su uređeni sistemi lokalne samouprave u entitetima Federaciji BiH (FBiH) i Republici Srpskoj (RS). Formiranje novih opština u Bosni i Hercegovini je u najširem smislu rezultat procesa etničke teritorijalizacije prostora Bosne i Hercegovine tokom rata (1992–1995). Mnoge novoformirane opštine nisu imale demografske, ekonomske, saobraćajne i druge pretpostavke za

samostalno funkcionisanje i samoodrživ razvoj. Međuetničkom linijom razgraničenja podijeljeno je 28 prijeratnih opština. Na dijelovima "starih" opština (koji su pripali Federaciji Bosne i Hercegovine ili Republici Srpskoj) u postratnom periodu su formirane nove opštine. Opštine koje su nastale novom teritorijalnom organizacijom, a koje jasno nisu imale demografske, ekonomske ni socijalne predispozicije za održiv razvoj, predstavljaju fokus ovog članka.

Tabela 1. Opštine formirane u postratnom periodu na dijelovima „starih" opština

Administrativno-teritorijalno uređenje prije 1995. godine	Administrativno-teritorijalno uređenje poslije 1995. godine
Bosanska Krupa	Krupa na Uni (RS)
Bosanski Petrovac	Petrovac (RS)
Drvar	Istočni Drvar (RS)
Ključ	Ribnik (RS)
Kupres	Kupres (RS)
Sanski Most	Oštra Luka (RS)
Doboj	Doboj Jug; Doboj Istok (FBiH)
Bosanski Šamac	Domaljevac – Šamac (FBiH)
Maglaj/Gračanica/Lukavac	Petrovo (RS)
Gradačac	Pelagićevo (RS)
Orašje	Donji Žabar (RS)
Odžak	Vukosavlje (RS)
Jajce	Jezero (RS)
Kneževo	Dobretići (FBiH)
Stari Grad (Sarajevo)	Istočni Stari Grad (RS)
Novo Sarajevo	Istočno Novo Sarajevo (RS)
Ilidža (Sarajevo)	Istočna Ilidža (RS)
Trnovo	Trnovo (FBiH)
Lopare	Čelić (FBiH)
Kalesija	Osmaci (RS)
Zvornik	Sapna (FBiH)
Ugljevik	Teočak (FBiH)
Foča	Foča – Ustikolina (FBiH)
Goražde	Novo Goražde (RS)
Pale	Pale – Prača (FBiH)
Mostar	Istočni Mostar (RS)
Stolac	Berkovići (RS)
Trebinje	Ravno (FBiH)

Kao što se može uočiti iz Tabele 1, nove općine koje su nastale teritorijalnom prekompozicijom 1995. godine — njih 18 — pripale su entitetu RS, dok je

deset (10) opština s novom administracijom pripalo entitetu FBiH. Analizom dostupnih naučnih izvora možemo konstatirati da do sada nisu provedena značajna i obuhvatna interdisciplinarna istraživanja uspostavljenog modela teritorijalne organizacije lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini kao i njeni efekti na održivost u ekonomskom, demografskom i socijalnom segmentu. Stoga je glavni cilj ovog rada naučna spoznaja o demografskom stanju i perspektivama razvoja novoformiranih opština.

Metodologija

Predmet istraživanja u ovom radu su opštine koje su formirane nakon uspostavljanja međuentitetske linije razgraničenja i njihov razvoj u postdejtonskom periodu. Ključne dimenzije rada ogledat će se u analizi demografskih karakteristika u novonastalim opštinama kao i demografska kretanja na koja značajan uticaj imaju političke, ekonomske i socijalne karakteristike kao i predispozicije za održivi razvoj. Metodologija koja je korištena u spoznajnom procesu obuhvata kvalitativno-kvantitativni pristup primjenom analize sadržaja i statističkog metoda čime je moguće doći do zaključaka koji će valorizirati opravdanost i održivost postojeće teritorijalne organizacije u novonastalim opštinama uz međuentitetsku liniju razgraničenja. Fokus rada orijentiran je prema demografskim karakteristikama koje pokazuju jasan trend negativnih ekonomskih, socijalnih i političkih prilika u većini novonastalih opština. Projekcije stanovništva će nam pomoći da uočimo moguće trendove razvoja društvenog života u ovim opštinama u narednom periodu, odnosno procjena će se izvršiti pomoću ***aritmetičkog modela projekcije***, koji podrazumijeva *linearnu ekstrapolaciju na temelju dostupnih trendova*, uz prirodni priraštaj i migracijskih kretanja koji će biti uzeta u obzir. Osnovna formula koja će biti primijenjena za procjenu kretanja stanovništva je:

$$P_{t+n} = P_t + (B - D) + (I - E)$$

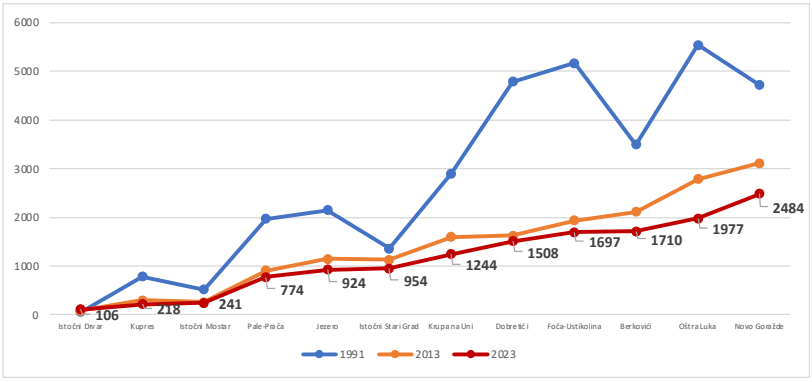
Projekcija konstruisana u ovom radu koristila je metod komponenata rasta (Weeks, 2020) koja uključuje analizu prirodnog priraštaja na godišnjem nivou kao i raspoložive podatke o emigraciji i imigraciji u promatranim opštinama. Podaci korišteni za izračun najčešće su se oslanjali na dostupne publikacije Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, kao i entitetskih zavoda za statistiku. Nadalje, opštine koje su analizirane podijeljene su

na osnovu geografskih karakteristika i indeksa razvijenosti. Od 28 opština koje su nastale njih 20 ili 71,41% spada u grupu izrazito nerazvijenih ili nerazvijenih opština. Pripadnost određenoj grupi analiziranih opština preuzeta je od entitetskih statističkih zavoda i proračuna indeksa razvijenosti. Shodno navedenom osnovna pretpostavka od koje počinje ova analiza zasniva se na tvrdnji: da su demografske promjene u (izrazito) nerazvijenim općinama uzrokovane kombinacijom faktora, uključujući ekonomske poteškoće, nedostatak infrastrukture i prilika za zapošljavanje, te lošu perspektivu za mlade generacije, rezultirale iseljavanjem i negativnim prirodnim priraštajem.

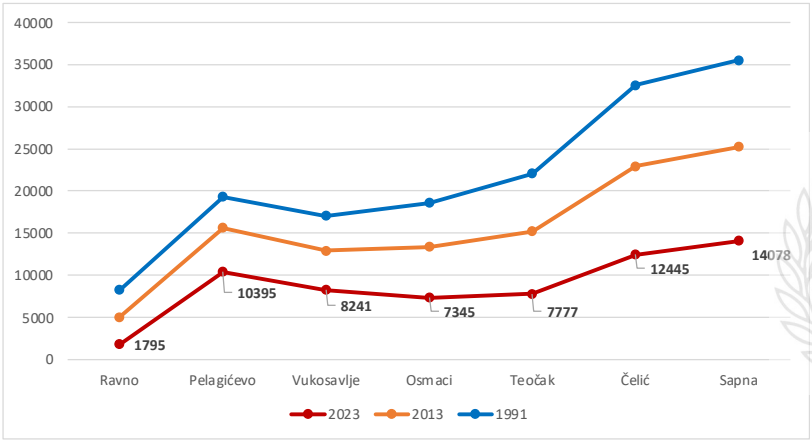
Razrada

Kao što je već pomenuto, formiranje novih općina u Bosni i Hercegovini u najširem smislu predstavlja rezultat procesa etničke teritorijalizacije prostora Bosne i Hercegovine tokom rata (1992–1995). Većina novoformiranih opština nisu imale niti danas imaju demografske, ekonomske, infrastrukturne i druge pretpostavke za samostalno funkcionisanje i samoodrživ razvoj. U skladu sa navedenim od 28 opština koje su nastale potpisivanjem Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (10 u FBiH i 18 u RS), sedam od deset opština u FBiH (70%) spada u grupu izrazito nerazvijenih opština, dok je u RS 12 od 18 opština (66,6%) izrazito nerazvijeno. Od ukupno 28 opština koje su nastale nakon rata 19 do 28 (67,9%) je izrazito nerazvijeno, četiri su nerazvijene opštine (14,3%) i pet (17,8%) razvijene ili izrazito razvijene opštine (Federalna agencija za statistiku, Republički zavod za statistiku RS, 2023). Većina opština je kontinuirano od 2013. godine na začelju ljestvice razvoja jedinica lokalne samouprave (JLS) u Bosni i Hercegovini. Svih 20 analiziranih općina u 2023. godini ocijenjeno je kao općine s izrazito niskim stepenom razvoja, odnosno kao izrazito nerazvijene općine. U Federaciji Bosne i Hercegovine izrada indeksa razvijenosti bazira se na praćenju pet indikatora i to: prihodi od poreza na dohodak po stanovniku; stepen zaposlenosti; kretanje stanovništva; udio starog stanovništva u ukupnom stanovništvu; stepen obrazovanja radne snage (Federalni zavod programiranje razvoja, 2024). Dok su u entitetu RS kriterijumi za ocjenu stepena razvijenosti jedinica lokalne samouprave determinirani na način da prate: ostvareni ukupni prihodi registrovanih privrednih subjekata u prethodnoj godini na nivou jedinice lokalne samouprave po stanovniku, ostvareni budžetski prihodi (poreski i neporeski) u prethodnoj godini na nivou jedinice lokalne samouprave po stanovniku, stopa nezaposlenosti – procentualno učešće nezaposlenih lica u ukupnoj

radnoj snazi na nivou jedinice lokalne samouprave, gustinu naseljenosti, ukupan broj registrovanih vozila na području jedinice lokalne samouprave u odnosu na ukupan broj registrovanih vozila u Republici Srpskoj, broj učenika koji pohađaju osnovnu školu u odnosu na broj stanovnika na nivou jedinice lokalne samouprave, opšta stopa prirodnog priraštaja na nivou jedinice lokalne samouprave (razlika između stope nataliteta i stope mortaliteta), broj poslovnih subjekata na nivou jedinice lokalne samouprave u odnosu na ukupan broj poslovnih subjekata u Republici Srpskoj, vrijednost izvršenih radova prema vrsti građevinskih objekata i stambena izgradnja na nivou jedinice lokalne samouprave u odnosu na ukupnu vrijednost u Republici Srpskoj (Narodna skupština RS, 2023). U grupu izrazito nerazvijene opštine (2023.) nastale nakon 1995. godine spadaju Krupa na Uni, Istočni Drvar, Kupres, Oštra Luka, Pelagićevo, Vukosavlje, Jezero, Istočni Stari Grad, Osmaci, Novo Goražde, Istočni Mostar, Berkovići, Ravno, Pale-Prača, Foča-Ustikolina, Teočak, Sapna, Čelić i Dobretići i Domaljevac Šamac. Shodno navedenom, cilj analize jeste prikazati kretanje stanovništva u prethodnih deset godina. Kao bazna godina korišteni su podaci popisa stanovništva iz 2013. godine, kao i raspoloživi podaci o kretanju stanovništva za 2023. godinu koje su objavili Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine i entitetski zavodi za statistiku. Jedan od značajnih pokazatelja koji ukazuje na stepen razvijenosti određenog područja jeste broj stanovnika, jer direktno reflektuje njegov demografski, ekonomski i infrastrukturni kapacitet. Veća koncentracija stanovništva na određenom području često je povezana sa boljom dostupnošću javnih usluga, razvijenijom infrastrukturom, većim brojem obrazovnih i zdravstvenih ustanova, kao i većim mogućnostima zapošljavanja. Istovremeno, broj stanovnika može poslužiti kao indikator privlačnosti (*pull factor*) regije i/ili područja u pogledu životnog standarda i kvaliteta života. U kontekstu regionalnog razvoja, kontinuirani pad broja stanovnika ukazuje na prisutnost strukturalnih izazova ili potisnih faktora (*push factor*) kao što su nezaposlenost, nedostatak investicija i ograničeni pristup obrazovanju ili zdravstvenoj zaštiti, što otežava dugoročnu održivost lokalne zajednice i/ili područja.

Slika 1. Promjena broja stanovnika u izrazito nerazvijenim opštinama 1991, 2013 i 2023. (do 3000 stanovnika)

Slika 2. Promjena broja stanovnika u izrazito nerazvijenim opštinama 1991, 2013. i 2023. (više od 3000 stanovnika)
Izvor: Agencija za statistiku BiH, 1991–2023.

Prostim statističkim pregledom možemo uočiti da se broj stanovnika u posmatranim izrazito nerazvijenim opštinama značajno smanjio, odnosno od 95.536 u 1991. godini do 56.896 u 2023. godini što je za 40% manje za period od 32 godine. Uzmemo li desetogodišnji ciklus demografske regresije izrazito nerazvijenih opština u Bosni i Hercegovini uočavamo da je na ovom prostoru prema Popisu stanovništva iz 2013. godine živjelo 65.271 što je u odnosu na podatke iz 2023. godine za 12,8% manje. Uzimajući u obzir prosječne vrijednosti iz dostupnih popisnih podataka, može se zaključiti da je broj stanovnika u izrazito nerazvijenim opštinama doživio znatno smanjenje. U poređenju sa popisom iz 1991. godine, prosječan broj stanovnika izrazito nerazvijenih opština nastalih nakon 1995. godine smanjen je za približno

50%, dok je u odnosu na podatke iz 2013. godine taj pad iznosio oko 20%. Ovi podaci ukazuju na dugoročni negativni demografski trend, čiji su uzroci višestruki – od ratnih prisilnih migracija do tranzicijskih ekonomskih teškoća i kontinuiranog negativnog prirodnog priraštaja i pojačane vanjske i unutarnje migracije stanovništva. Situacija nije značajnije bolja ni kada je riječ o nerazvijenim opštinama, koje također bilježe značajnu demografsku regresiju. U kategoriju nerazvijenih opština prema raspoloživim podacima iz 2023. godine spadaju Petrovac, Ribnik, Petrovo i Donji Žabar. Ove opštine karakterizira niži nivo socioekonomskih pokazatelja u odnosu na prosjek ali uz određene razvojne kapacitete koji omogućavaju stabilizaciju osnovnih javnih funkcija i djelimičan privredni rast. Sve četiri opštine imaju izražene trendove depopulacije, starenja stanovništva i negativni prirodni priraštaj, one su, također, većinom ruralnog karaktera, sa ograničenim privrednim aktivnostima i nedovoljno razvijenom infrastrukturom, što značajno otežava zadržavanje mladih i privlačenje novih investicija.

Analiziramo li prirodni priraštaj u izrazito nerazvijenim opštinama u Bosni i Hercegovini nastalim teritorijalnom prekompozicijom 1995. godine uočavamo da isti prati broj stanovnika i bilježi kontinuirano negativan trend.

Tabela 2. Prirodni priraštaj u analiziranim opštinama (2013-207)

	2023		2019		2017		2013		2007	
	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M
Domaljevac - Šamac	8	33	7	44	13	48	16	43	19	29
Dobretići	3	8	2	13			3	17	2	17
Čelić	36	83	50	121	56	78	72	106	87	83
Sapna	42	67	60	82	58	86	91	69	114	70
Teočak	35	36	47	57	33	54	54	56	67	61
Foča-Ustikolina	8	23	11	29	36	19	6	15	7	14
Pale-Prača	3	15	5	8	16	5	6	2	4	10
Ravno	1	0	0	0	2	5	0	2		
Berkovići	5	32	8	35	12	35	20	37	19	28
Istočni Drvar	1	1	0	0	0	0	0	1	1	3
Istočni Mostar	1	1	0	0	1	2	0	1	0	4
Istočni Stari Grad	10	23	10	22	8	31	5	27	12	35
Jezero	10	11	5	12	9	15	8	15	10	13
Krupa na Uni	10	30	3	36	7	41	7	27	16	30
Kupres	1	4	0	5	0	2	3	6	0	12

ANU BiH АНУ БиХ

Novo Goražde	11	17	3	24	7	29	7	21	15	14
Osmaci	27	44	20	42	17	48	26	34	34	45
Oštra Luka	25	62	10	59	17	56	22	58	32	52
Pelagićevo	7	64	5	80	3	64	1	55	2	68
Vukosavlje	21	43	26	58	30	53	41	47	25	43

Komparativna analiza vitalnih statistika izrazito nerazvijenih opština u Bosni i Hercegovini tokom perioda 2007–2023. godine ukazuje na izražen i kontinuiran pad nataliteta, uz istovremeno zadržavanje stabilno visokog mortaliteta. Naime, prema raspoloživim podacima, u 2007. godini u tim opštinama rođeno je ukupno 466 djece, dok je broj umrlih iznosio 631, što već tada ukazuje na negativan prirodni priraštaj (-165). Pet godina kasnije, 2013. godine, broj živorođenih opada na 388, dok broj preminulih ostaje gotovo nepromijenjen (639), potvrđujući progresivno pogoršanje demografskih prilika (-251). Najnoviji podaci iz 2023. godine dodatno produbljuju ovu sliku – broj rođenih smanjuje se na 265, dok broj umrlih iznosi 597, čime se prirodni priraštaj (-332) dodatno pogoršava i potvrđuje dugoročan negativan trend. Analizirani podaci ukazuju na nekoliko važnih trendova. Prvo, izrazito nerazvijene opštine suočavaju se sa alarmantnim demografskim slabljenjem koje prijeti dugoročnoj održivosti ovih lokalnih zajednica, jer se ne ostvaruje ni minimalna reprodukcija stanovništva. Drugo, stabilno visok broj umrlih, u kombinaciji sa padom broja rođenih, implicira ubrzano starenje populacije i smanjenje radno i rodno sposobnog stanovništva. Treće, evidentna je potreba za hitnim i sveobuhvatnim demografskim, socijalnim i ekonomskim mjerama koje bi mogle uticati na depopulaciju i stimulisati revitalizaciju ovih prostora, uključujući politike poticaja, unapređenje javnih usluga, te eventualno preispitivanje administrativnog uređenja opština i pripajanje ovih opština razvijenijim u istom geografskom području vodeći računa o održivosti.

Uzimajući u obzir izražen pad nataliteta i kontinuirani negativni prirodni priraštaj kao i pretpostavljeni izrazito negativni migracioni saldo, analogna posljedica takvih demografskih kretanja ogleda se i u sve manjem broju djece upisane u osnovne škole. Obrazovni sistem u tim zajednicama zapravo direktno reflektira demografske promjene, te predstavlja relevantan pokazatelj dugoročnih posljedica depopulacije. Stoga je analiza kretanja broja upisanih učenika u osnovnim školama važan segment razumijevanja mogućnosti društvene i razvojne kapacitiranosti ovih područja.

Tabela 3. Broj upisane djece u osnovne škole u izrazito nerazvijenim opštinama

	2023	2013	2007
Berkovići	142	244	211
Istočni Drvar	0	0	0
Istočni Mostar	0	0	0
Istočni Stari Grad	11	21	28
Jezero	86	111	154
Krupa na Uni	64	118	130
Kupres	10	15	15
Čelić	657	959	1226
Sapna	552	888	1493
Teočak	336	650	871
Osmaci	181	285	372
Oštra Luka	151	334	400
Pelagićevo	196	338	431
Vukosavlje	236	326	376
Dobretići	9	16	
Foča-Ustikolina	117	138	186
Pale-Prača	48	84	120
Ravno	18	10	15

Izvor: Federacija u brojkama 2007-2023.; Republički zavod za statistiku RS, 2007-2023.

Broj djece koja pohađaju osnovnu školu u promatranim izrazito nerazvijenim opštinama u Bosni i Hercegovini smanjen je u periodu od 2007. godine do 2023. godine za 53,3%. Naime u 2007. godini broj učenika u osnovnim školama bio je 6.028 a u 2023. godini taj broj je smanjen za 3.214 djece, odnosno u školsku 2023/24. godinu na prostoru 18 promatranih izrazito nerazvijenih opština upisano je 2.814 djece. Na temelju prezentiranih opservacija može se izvesti niz relevantnih zaključaka koji ukazuju na ozbiljnost demografskih izazova u izrazito nerazvijenim općinama Bosne i Hercegovine. Smanjenje broja djece u osnovnim školama za 53,3% u periodu od 2007. do 2023. godine predstavlja ne samo kvantitativni pokazatelj depopulacije, već i signal dubinskih strukturnih promjena koje zahvataju izrazito nerazvijene lokalne zajednice. U periodu od 16 godina, broj učenika u osnovnim školama smanjen je sa 6.028 na 2.814, što predstavlja pad od cca. 53%. Posmatramo li ovu promjenu kroz prosječan broj učenika po odjeljenju (18 učenika), može

se zaključiti da je u tom razdoblju došlo do gašenja približno 175 školskih odjeljenja, što dodatno ukazuje na ozbiljnu demografsku regresiju i izazove u održavanju obrazovne infrastrukture u ovim zajednicama. Prezentirani podaci reflektuju ozbiljne posljedice negativnog prirodnog priraštaja, pojačanog migracijskim odljevom mladih porodica i gubitkom reproduktivnog stanovništva. Ovi podaci impliciraju sve veću potrebu za racionalizacijom obrazovne infrastrukture, ali i intervencijama u domenu regionalnog razvoja i demografske politike kako bi se spriječila potpuna degradacija lokalnih zajednica i osigurali minimalni uslovi za obrazovni kontinuitet i društvenu održivost.

Tabela 4. Procjena broja stanovnika u promatranim izrazito nerazvijenim opštinama u Bosni i Hercegovini u odnosu na 2013. godinu

	2013 Popis stanovništva	2033 Procjena	2013–2033· Razlika
Krupa na Uni	1597	739	-53,7
Oštra Luka	2786	1045	-62,5
Istočni Drvar	79	61	-22,8
Jezero	1144	623	-45,5
Vukosavlje	4667	3426	-26,6
Kupres	300	168	-44,0
Pelagićevo	5220	2473	-52,6
Osmaci	6016	4187	-30,4
Istočni Stari Grad	1131	724	-35,9
Novo Goražde	3117	1972	-36,7
Istočni Mostar	257	213	-17,1
Berkovići	2114	1164	-44,9
Domaljevac-Šamac	4771	3578	-25,1
Dobretići	1629	1162	-28,7
Čelić	10502	7139	-32,1
Sapna	11178	7936	-29,1
Teočak	7309	5219	-28,6
Foča	1933	1343	-30,5
Pale-Prača	904	521	-42,4
Ravno	3219	2854	-11,4

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2014.

Ukoliko se postojeći trendovi demografske regresije nastave istim ili ubrzanim tempom, projekcije ukazuju na daljnje i značajno smanjenje broja stanovnika u izrazito nerazvijenim opštinama Bosne i Hercegovine.

Primjenom aritmetičkog modela linearne ekstrapolacije, može se zaključiti da će se broj stanovnika, u odnosu na Popis stanovništva iz 2013. godine, do naredne dekade (2033. godina) u prosjeku smanjiti za dodatnih 31,3%, dok će broj učenika u osnovnim školama opasti za oko 37%. Ovi pokazatelji impliciraju ne samo nastavak negativnih prirodnih i migracijskih trendova, već i jasne posljedice po održivost lokalnih zajednica, obrazovnog sistema i tržišta rada. Demografska regresija u ovim sredinama direktno ugrožava funkcionalnost lokalne samouprave, ekonomsku i društvenu stabilnost.

Umjesto zaključka

Opštine koje su nastale duž linije međuentitetskog razgraničenja na osnovu Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini predstavljaju primjer teritorijalne fragmentacije koja je proizašla iz političkog kompromisa, a ne iz tradicije teritorijalne organizacije jedinica lokalne samouprave Bosne i Hercegovine. Kao što je u radu detaljno prikazano, osnivanje ovih jedinica lokalne samouprave nije bilo zasnovano na relevantnim ekonomskim, demografskim niti društvenim kriterijima, što je proizvelo izrazito negativne posljedice po njihovu funkcionalnost, održivost i razvojne kapacitete. Dostupni statistički podaci ukazuju na to da se približno 70% novoformiranih opština suočava s ozbiljnim deficitima u pogledu ljudskih, ekonomskih i institucionalnih resursa, te stapaju u izrazito nerazvijene i nerazvijene opštine. Osnovne funkcije lokalne samouprave u ovim sredinama teško se mogu izvršavati s obzirom na ograničene kapacitete, nerazvijenu infrastrukturu i manjak finansijskih sredstava. Generalna hipoteza rada – da su demografske promjene u izrazito nerazvijenim općinama uzrokovane kombinacijom faktora, uključujući ekonomske poteškoće, nerazvijenost, nedostatak infrastrukture i prilika za zapošljavanje, te lošu perspektivu za mlade generacije, što je rezultiralo iseljavanjem i negativnim prirodnim priraštajem – potvrđena je kroz analizu konkretnih pokazatelja. Tokom posljednjih šesnaest godina, ove opštine bilježe značajan pad broja stanovnika, ali i **nenadoknadiv gubitak dječje populacije**, što usložnjava ionako kompleksnu sliku lokalnog razvoja izrazito nerazvijenih opština. Posebno zabrinjavajući aspekt jeste trajna disfunkcionalnost lokalnih zajednica koje su, uslijed gubitka mladog i radno sposobnog stanovništva, izgubile kapacitet za reprodukciju osnovnih društvenih, ekonomskih i kulturnih procesa. Zabilježeni pad prirodnog priraštaja i mehaničkog kretanja, uz izraženo starenje populacije, **ukazuje da se demografska kriza u ovim područjima sve više transformiše u**

egzistencijalnu prijetnju opstanku samih zajednica. Rezultati istraživanja jasno pokazuju da se bez intervencije šire društvene zajednice, mnoge od ovih opština suočavaju sa potpunim depopulacijskim kolapsom. Upravo iz navedenih razloga postaje imperativ razmotriti sveobuhvatnu reformu lokalne samouprave, koja bi se vodila principima funkcionalnosti, racionalnosti i dugoročne održivosti. Potrebna je cjelovita reforma teritorijalne organizacije opština formiranih uz entitetske linije, uz aktivno uključivanje svih relevantnih aktera: od državnih i entitetskih institucija, preko akademske zajednice, do predstavnika lokalnog stanovništva i civilnog društva. Kriteriji za eventualnu racionalizaciju lokalnih jedinica trebali bi se temeljiti na jasno definiranim funkcionalnim, demografskim i ekonomskim parametrima, s ciljem uspostavljanja efikasnog modela lokalnog, ekonomskog i infrastrukturnog razvoja koji neće biti talac postkonfliktnog političkog kompromisa, već sredstvo unapređenja kvaliteta života građana. Zanemarivanje demografskih i ekonomskih realnosti u formiranju ovih opština dovelo je do raskoraka između administrativne strukture i društvene stvarnosti. Ako se takvo stanje ne adresira kroz sistemsku reformu, lokalne zajednice mogle bi se transformisati u trajne demografske pustinje, čime bi se dodatno produbile regionalne nejednakosti i otežao proces integracije i razvoja Bosne i Hercegovine u cjelini. U tom kontekstu, promjena paradigme razvoja izrazito nerazvijenih opština mora uključivati ne samo demografsku revitalizaciju, već i sistemsku rekonstrukciju lokalnih ekonomija, infrastrukturno jačanje i zadržavanje mladih kroz strateške politike zapošljavanja, obrazovanja i društvene inkluzije. Time bi se otvorio prostor za održivu perspektivu ovih sredina, koja bi omogućila ne samo njihov opstanak, već i dugoročni doprinos ukupnom društvenom razvoju Bosne i Hercegovine.

Literatura

- Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. (2008). Demografija 2007. Sarajevo: Agencija za statistiku BiH. Dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2008/DEM_00_2007_TB_1_BS.pdf
- Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. (2014). Demografija 2013. Sarajevo: Agencija za statistiku BiH. Dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2014/DEM_00_2013_TB_1_BS.pdf
- Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. (2024). Demografija 2023. Sarajevo: Agencija za statistiku BiH. Dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2024/DEM_00_2023_TB_1_BS.pdf

- Federalni zavod za programiranje razvoja. (2024). *Socioekonomski pokazatelji po općinama FBiH 2023*. Sarajevo: Federalni zavod za programiranje razvoja. Dostupno na: https://fzzpr.gov.ba/files/Socioekonomski%20pokazatelji%20po%20op%C4%87inama/Socioekonomski%20pokazatelji%202023_web.pdf
- Federalni zavod za statistiku. (2008). Statistički godišnjak/ljetopis Federacije Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Federalni zavod za statistiku. Dostupno na: https://fzs.ba/index.php/publikacije/statisticki-godisnjaciljetopisi/
- Federalni zavod za statistiku. (2014). Federacija Bosne i Hercegovine u brojkama. Sarajevo: Federalni zavod za statistiku. Dostupno na: https://fzs.ba/index.php/2016/09/07/federacija-bih-u-brojkama/
- Federalni zavod za statistiku. (2024). Federacija Bosne i Hercegovine u brojkama. Sarajevo: Federalni zavod za statistiku. Dostupno na: https://fzs.ba/index.php/2016/09/07/federacija-bih-u-brojkama/
- Narodna skupština RS. (2023). Odluku o kriterijumima za ocjenu stepena razvijenosti jedinica lokalne samouprave u Republici Srpskoj. Dostupno na: https://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/akti/odluke/odluka-o-kriterijumima-za-ocjenu-stepena-razvijenosti-jedinica-lokalne-samouprave-u-republici-srpskoj-0
- Pejanović, M. (2015). Društveno-istorijski razvoj lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini u XX stoljeću. *Pregled: časopis Za društvena Pitanja/Periodical for Social Issues*. 3(3). str. 27–70. Dostupno na: https://www.pregled.unsa.ba/index.php/pregled/article/view/353.
- Republički zavod za statistiku. (2014). Statistički godišnjak Republike Srpske 2014. Banja Luka: Republički zavod za statistiku. Dostupno na: https://www.rzs.rs.ba/front/article/1331/?left_mi=None&add=None
- Republički zavod za statistiku. (2024). Statistički godišnjak Republike Srpske 2024. Banja Luka: Republički zavod za statistiku. Dostupno na: https://www.rzs.rs.ba/front/article/6813/?left_mi=287&add=287
- Vijeće Evrope. (1985). *Evropska povelja o lokalnoj samoupravi*. Strasbourg: Vijeće Evrope.
- Weeks, J. R. (2020). *Population: An Introduction to Concepts and Issues*. 13 izd. Belmont: Thomson/Wadsworth.

ANU BiH

Posebna izdanja ANUBiH-a, CCXIX, 21, 139–154.

DEMOGRAPHIC CHANGES IN EXTREMELY UNDERDEVELOPED MUNICIPALITIES FORMED BY THE DAYTON PEACE AGREEMENT IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract

Ongoing negative demographic trends, particularly in municipalities established through the Dayton Peace Agreement, represent a significant challenge to the socio-economic development of Bosnia and Herzegovina. The most underdeveloped municipalities in the country are facing continuous population decline, especially among the working-age population, which substantially contributes to underdevelopment and exacerbates existing social, demographic, and economic problems. This paper focuses on demographic changes including migration flows, natural population growth, and the socio-economic status of the population in 28 municipalities classified as extremely underdeveloped according to socio-economic indicators and created as a result of administrative restructuring following the Dayton Agreement. The central hypothesis of this research posits that demographic changes in these municipalities are driven by a combination of factors, including economic hardship, lack of infrastructure and employment opportunities, and bleak prospects for younger generations. These conditions have resulted in high rates of out-migration and persistent natural population decline. The paper is grounded in a quantitative methodological approach, complemented by qualitative elements, and is based on demographic data analysis sourced from population censuses and official statistics provided by the Agency for Statistics of Bosnia and Herzegovina, as well as the statistical offices of both entities. Findings reveal a pronounced population decrease in the municipalities formed after the Dayton Agreement. The key drivers of this negative trend in both natural and mechanical population movement are predominantly related to persistently poor socio-economic conditions, insufficient infrastructure, and weak local economic development. These dynamics create a vicious cycle of demographic and economic stagnation. The ongoing demographic crisis in these severely underdeveloped municipalities threatens to render them uninhabited in the near future, highlighting the urgent need for a long-term, targeted policy approach aimed at rural development and the strengthening of local communities. Such an approach is essential if these administratively reconstructed areas originally shaped to support peacebuilding are to remain viable and sustainable.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, demography, depopulation, severely underdeveloped municipalities, natural population growth, migration.